

Remissvar gällande utredning Barn i samhällsvård (SOU 2023:66)

Inledning

FaCO, Familjehemmens centralorganisation i Sverige, har inte bjudits in att lämna remissvar på utredningen om barn i samhällsvård, SOU 2023:66. Vi är en organisation som samlar familjehem som medlemmar, och har en bred erfarenhet av dagens familjehemsvård, dess utveckling historiskt, och hur olika dagens lagstiftning och bristande lagstiftning tillämpas. Vi väljer därför att lämna in detta yttrande som en replik till den del av utredningen som rör familjehemmen.

SOU 2023:66 är ett gediget verk som omfattar samtlig lagstiftning och samtliga insatser kring vården av barn och unga enligt SoL och LVU. Familjehemsvården har ett eget kapitel i den, vilket vi fokuserar på i detta yttrande.

Fokus och avgränsningar

I sammanfattningen av utredningen står det beskrivet de fyra delar som man valt att ha som huvudfokus: barnrättsperspektivet, vårdkedjeperspektivet, verksamhetsperspektivet och helhetsperspektivet. Familjehemsvården ingår i samtliga delområden, vilket inte framkommer tydligt i utredningen. Socialstyrelsen föreslås få ett samordnande och stöttande uppdrag mot kommuner, regioner och verksamheter. Man vill se en nationell struktur för uppföljning av vården.

Vidare ser man oklarheter i regleringen av kommunernas ansvar för samhällsvården, och vill se tydligare och mer sammanhängande regelverk för god kvalitet i den vård som ges. Tanken är att samma grundläggande skyldighet för vårdens innehåll skall gälla oavsett placeringsform. Man nämner bland annat att kommuner skall erbjuda barnsamtal med handläggare en gång i månaden under det första året som placerad, samt nämner i förbifarten att regeringen måste utreda särskilt vilka andra regler som skall gälla för bestämmanderätten mellan barn och unga, vårdnadshavare och socialnämnd. Här behövs också en kompetensutveckling bland handläggarna, då det för barnens rättssäkerhet är helt avgörande att de känner att de har förtroende för handläggaren, och en epistemologiskt bärande relation, där barnen känner att deras upplevelse av vardagen förmedlas korrekt och respektfullt.

FaCOs yttrande

FaCO välkomnar att familjehemmen äntligen får officiellt ingå i vårdkedjan. Vi har sett över de senaste trettio åren att vårdtyngden hos de placerade barnen ökat stadigt, och vi har nu ofta de uppdrag som tidigare placerades i HVB-hem. Vi rör oss med genomförande- och vårdplaner, men det finns ingen generell utbildning i detta för oss, och vi som organisation får inte bedriva utbildning trots att kompetensen finns. Utvecklingen av familjehemsvården har dessutom genom införandet av familjehemshandläggare eller -konsulenter kommunalt öppnat för en marknad inom privata familjehemsbolag som kan registreras som öppenvård. Dessa har genom en organisationsstruktur med flera olika kompetenser samlade kunnat bedriva familjehemsvård professionellt, och till en betydligt högre kostnad än de familjehem som arbetar direkt mot kommun. Dessa konsulenter har specialiserat sig på utredning, utbildning och handledning av familjehem, vilket de kommunala handläggarna inte har, vilket tillsammans med den högre lön som konsulenterna har, har skapat ett a- och ett B-lag inom familjehemsvården. Det finns också tydliga studier som visar att familjehem som arbetar åt privata bolag upplever en högre grad av stöd och handledning, vilket i sig leder till färre sammanbrott. Detta är naturligtvis inte acceptabelt, eller önskvärt. Vi vill se en kunskapsbaserad och specialiserad familjehemsvård även inom socialtjänsten, och vi vill att familjehem har samma förutsättningar kommunalt som privat. Kunskapsbristen är markant, liksom bristen på en enad hållning nationellt om familjehemsvården. SOU 2023:66 påvisar behov av en kunskapsbaserad familjehemsvård och en nationell styrning gällande utbildning och utredning, men inga förslag på hur detta skall genomföras.

Indelning av familjehemmens karaktär och uppdrag

Gällande familjehemsvården specifikt behöver vården enligt utredningen en ny kategorisering; förslaget är nätverkshem, allmänt familjehem, jourhem och förstärkt familjehem. Familjehemsvården skall bli tillståndspliktig genom nationellt tillståndsregister som föreslås hanteras av IVO, där de generella utredningarna samt tillstånden för respektive kategori hanteras, och kommunerna sedan enbart gör en matchningsutredning för att bedöma det individuella familjehemmets lämplighet för det aktuella barnet. Absolut sekretess skall gälla för utlämnande av uppgifter ur registret. man föreslår regler om kompetenskrav, samt en samsyn och samordning gällande hur familjehemsutredningarna genomförs och vilken grundutbildning familjehemmen får. Här ser vi en stor oro hos våra medlemmar. Information måste ut om hur detta är tänkt att fungera på ett sätt som är till stöd och hjälp för alla parter, och inte ses som ett kontrollverktyg för handläggare som vill placera familjehem på "svarta listan"; en oro som tyvärr finns och i många fall är befogad eftersom relationen mellan handläggare och familjehem är helt avgörande för placeringens vara eller icke-vara idag.

Nationell samordning

Vår upplevelse av dagsläget skiljer sig i många delar från utredningens utgångspunkter. Vi är dock helt eniga med utredningen i de delar som rör en nationell samordning av utredning och utbildning av familjehem. I dagsläget är de regionala och kommunala skillnaderna så stora att man knappt kan tala om *en* familjehemsvård i Sverige. Uppdragen, ersättningarna, utbildningen, utredningarna, förutsättningarna och handledningen skiljer sig enormt från kommun till kommun. Vi ser också att familjehemmets relation till handläggare eller konsulent spelar stor roll för hur man upplever sitt uppdrag, och att denna relation också påverkar de faktiska förutsättningarna till stöd och handledning, samt till arvode. Det är naturligtvis inte acceptabelt, och en nationell samordning ser vi som den enda lösningen. Hur detta sedan organiseras; av Socialstyrelsen eller av IVO, är något som behöver utredas vidare.

I den delen av utredningen som handlar om familjehemsvården nämns vikten av kvalitativ familjehemsvård, en genomgång av svensk, dansk och norsk familjehemsvård, och hur det generellt ser ut inom EU, familjehemsvårdens förutsättningar och vikten av nyrekrytering av familjehem. Slutsatsen man kommer till är att rekryteringen behöver öka, vilket bäst görs genom att befintliga familjehem är nöjda med sitt beslut och rekommenderar sina nätverk att också bli familjehem; slutsatserna här kommer från den europeiska kommissionens rapport om familjehems nöjdhet.

Familjehemmens förutsättningar

Här vill vi poängtera avsnittet som handlar om bristfälliga förutsättningar för familjehem. Det är ett stycke som bland annat innehåller alarmerande uppgifter från en enkätundersökning genomförd 2020 av forskaren Sara Göransson, fil. dr i psykologi. 176 familjehem svarade på enkäten, så det går inte att avgöra om resultatet är generaliseringsbart, men det är lika allvarligt oavsett hur det ligger till. Vi hävdar, med vår kännedom om och kontakt med familjehem över hela Sverige, att de resultat som Göransson redovisat är vardag för många familjehem. Familjehem hotas med repressalier eller omplacering, de anklagas för samarbetsvärigheter och ombeds "backa" om de inte har samma åsikt som handläggaren, och vi ser att det förekommer att de här hoten realiseras. Barn flyttas utan annan anledning än att socialtjänsten tycker att familjehemmet är besvärligt. Här vill vi också påpeka de stora bristerna i familjehemmens juridiska position. Barnens rättssäkerhet får ofta utrymme, som sig bör, medan familjehemmen i praktiken är rättslösa. Ett HVB-hem har IVO som tillsynsnämnd och stöd, och har ofta ett aktiebolag och tillgång till jurist.

De enskilda familjehemmen är privatpersoner som inte kan förväntas ha juridisk expertis eller ekonomiska resurser för en jurist. Dessutom är familjehemmens position unik genom att de helt saknar juridisk ställning i frågor som rör de barn som bor hos dem. Ett barn kan ha växt upp i ett familjehem sedan spädbarnsålder, men familjehemmet har ingen möjlighet att yttra sig gentemot socialnämnd i frågor som rör barnet, ifrågasätta eller överklaga beslut som rör placeringen i familjehemmet, eller yttra sig gällande barnets bästa i de fall man inte är överens med handläggare. Vi har också synpunkter på att annan lagstiftnings prevalens över föräldrabalken och socialtjänstlagen inte tas upp, då det ofta berör just familjehemmens förutsättningar. Ett aktuellt exempel är utlänningslagen, som tillåter att barn utvisas trots boende i familjehem och vårdnadsöverflyttning, samt helt emot barnkonvention och andra riktlinjer för mänskliga rättigheter. Hur skall man kunna motivera människor att ta in ett barn i sitt hem och sitt liv, när det finns en konkret risk att det barnet tas ifrån en utan att någon gjort något fel? Hur skall familjehemmen kunna stöttas i de fall där detta händer?

Inga av dessa för oss väldigt konkreta problem tas upp för utredning och förslag till lösningar i SOU 2023:66.

Vårdnadsöverflytt

Utredningen påtalar vikten av vårdnadsöverflyttning, men vi vill dessutom se en tillfällig vårdnadsöverflyttning som genomförs vid alla placeringar i familjehem eller nätverkshem. Familjehemmens ställning som föräldrar, och som i utredningen benämns som just föräldrar, fungerar inte i de juridiska systemen utan att ett vårdnadsansvar och en partsinsyn som vårdnadshavare, finns. Vi behöver tillgång till 1177, vi behöver kunna yttra oss i frågor om umgänge med biologisk familj, vi behöver väga lika tungt som en vårdinrättning eller ett HVB-hem. Eller lika tungt som en handläggare eller en biologisk förälder. Det tredelade föräldraskapet som ligger till grund för dagens familjehemsvård fungerar inte när en av de tre föräldrarna inte har några rättigheter i frågor som rör barnets väl och ve. Detta har vi sett skrämmande exempel på de senaste åren, där

umgänge med biologiska föräldrar som gjort barn illa genomdrivits i enlighet med föräldrabalken, MOT familjehemmets kunskap och erfarenhet om den biologiska familjen och om barnets känslor och upplevelser. Uppdraget som familjehem blir omöjligt om familjehemmen inte aktivt kan få föra barnets talan och agera utifrån barnets bästa som den som bäst känner barnet.

Vi ser också stora brister i stödet till familjehemmen både före och efter en vårdnadsöverflyttning, vilket gör att många familjehem tvekar för att ta på sig vårdnadsansvar. Efter en vårdnadsöverflyttning är det stor skillnad kommunalt vilket stöd man som familjehem kan få. Många räknas inte med i den årliga index-höjningen av arvodet, många blir av med kompetensutveckling i form av kurser eller föreläsningar, och handledning av familjehemshandläggare avslutas. Vi vet att en vårdnadsöverflyttning inte på något sätt är korrelerad till barnets problemtyngd eller tidigare trauma, vilket gör detta system förlegat och oacceptabelt. Även här behövs nationella regler för avtalsskrivning, handledning, stöd och kompetensutveckling.

Tidningen Socionomen, som ges ut av akademikerförbundet, påvisar i #2 2024 en forskningsrapport, *Förälder på avstånd* (Wissö, Josephsson och Melke 2023, *Exploring moral injury among parents with children in out-of-home care*), som påtalar bristen på stöd och familjebehandling för föräldrar vars barn har placerats. Vi hävdar att detsamma gäller familjehemmen; även här kan familjebehandling behövas, kanske till och med tillsammans med den biologiska familjen för att tydliggöra ansvar, förväntningar, förutsättningar och samarbete? Detta finns det i dagsläget inga strukturerade metoder för, och detta borde naturligtvis också vara nationellt, och inte avhängig relation med handläggare eller kommun.

Medbestämmande

Alla insatser enligt socialtjänstlagen bygger på den enskildes rätt att själv vara expert på sitt liv; familjehemmen ges inte samma rätt. De får inte vara experter på de barn de lever med, eller i frågor som rör dessa barn. Det medför stort lidande för både barn och familjehem.

Vi vill

Vi vill att familjehem skall kunna anmäla maktmissbruk från handläggare utan rädsla för represalier mot sig själva eller mot det placerade barnet, och att en sådan anmälan i sig räcker för ett handlägggarbyte. Vi vill se att familjehemmen får föra talan för barnet i socialnämnden gällande frågor om till exempel omplacering, hemflytt eller stora förändringar i umgänge.

Gällande införande av register och hur detta skall hanteras vill vi se en djupare genomförd utredning, där familjehem får delta aktivt. Detta är en stor förändring som av många familjehem ses med motvilja och som ett integritetshot. Vi ser att syftet är gott, och stöttar registret i sak, då det skulle öka säkerheten för alla inblandade, men vi ser också att frågan inte utretts utifrån alla perspektiv ännu. Dock ser vi att det är ett steg i rätt riktning att familjehemsvården formellt blir en del i samhällsvårdkedjan, och får samma status som till exempel institutioner, med de krav på tillsyn, transparens och kompetens som detta medför. Familjehemsvården idag har utvecklats utifrån behov utan att lagstiftning eller kommuner följt med. Vårdtyngden hos de placerade barnen har ökat markant under de senaste tjugo åren, och dagens digitala samhälle medför stora svårigheter juridiskt för placerade barn gällande till exempel BankID, tillgång till 1177, att förhindra att uppgifter i 1177 läses av biologiska föräldrar mot barnets vilja med mera. Skola och förskola är digitaliserade utan att andra än vårdnadshavare har tillgång till de digitala tjänsterna. Inget av detta nämns i utredningen, men det är stora problem som har sin lösning i lagändring. Här vill vi se fördjupad utredning kring de placerade barnens vardag, samt de svårigheter som familjehemmen ser, samt adekvata åtgärder.

Man vill i utredningen indela familjehemsvården i olika grupper utifrån omvårdnadsgrad och behov hos ungdomarna, samt utifrån den typ av familjehem man verkar som, samt införa en tillståndsgivning för familjehem. Detta ser vi skulle stärka familjehemmens roll. Vi ser också positivt på de åtgärder man föreslår för att öka antalet nätverksplaceringar. Vi vill dock se en fördjupad utredning med skäl för och emot att följa efter Danmarks exempel på familjehemsstruktur, som enligt utredningen fungerar bra. I Danmark har man en kategori för professionella familjehem, vilket också förekommer i resten av EU. Detta tas inte upp som förslag i utredningen, och vi undrar varför. En professionalisering av de familjehem som ha vilja och kompetens för detta skulle kunna vara ett alternativ till institutionsplacering utan att innebära vård i HVB-miljö. Det skulle också möjliggöra för de familjehem som redan idag har placerade barn eller ungdomar som kräver heltids omvårdnad att ha detta som yrke, med de rättigheter som ett arbete medför; som en god arbetsmiljö, försäkringar som täcker skador på person eller egendom, pensionsgrundande inkomst, kompetensutveckling och annat. Man tar upp TFCO som en effektiv metod för behandling i familjehem, och där föreslår man att SIS skall ha ansvaret; kommunerna skulle kunna få samma uppdrag för professionella familjehem med särskild kompetens inom till exempel NPF, ätstörningar, självskadebeteenden eller annat som medför en svårare placering. Detta ser vi också skulle kunna underlätta nyrekrytering av familjehem.

Man nämner, lite i förbifarten, att det inte finns mycket forskning eller underlag kring familjehemmen i Sverige idag; faktiskt vet man efter att ha genomfört hela utredningen inte hur många familjehem vi är. Man hänvisar familjehemmens upplevelse av sina uppdrag till enkäten av Sara Göransson som besvarades av 176 familjehem, men man uppskattar i utredningen att det finns ca 9300 familjehem i Sverige. De är inte representerade i den här utredningen. Vi vill se en ändring och en bättring här. Tillsätt en utredning och familjehemmen i Sverige idag. Kartlägg, analysera, utvärdera och lyssna, sedan kan man sammanställa och färdigställa utredningen om barn och unga i samhällsvård. När ingen kunskap finns om familjehemmen är det att börja i fel ände att komma med förslag på lagändringar och register; börja med en kartläggning och en analys. Börja med att bjuda in familjehemmen att vara med i utredningarna.

Bedömning och slutsats

Vår bedömning efter att ha läst det i utredningen som rör oss, är att den är en utmärkt start för att faktiskt göra en utredning om familjehemsvården i Sverige idag, men den ger inga svar på hur situationen ser ut. Den ger en bild av hur andra länder har organiserat sin familjehemsvård och rekommenderar särskilt Danmarks modell, men väljer att som förslag genomföra något annat. Det är en ansats till en enhetlig samhällsvård, vilket vi helt står bakom och ser som ett alltigenom gott förslag, men utan att ha tillräcklig kunskap och fakta som underlag för förslag om förändringar gällande framför allt familjehemsvården.

Avtalen utgår generellt från rekommendationer från SKR, men är i slutändan en förhandling mellan familjehem som individer och kommuner som juridisk person; alternativt är det professionella bolag som deltagit i upphandlingar och på så sätt redan reglerat sina avtal som och därför inte behöver förhandla. De professionella bolagen bedömer vi är skälet till den snittavgift som nämns i utredningen: 820 kr per dygn. Väldigt få kommunala familjehem har så mycket, det högsta arvudet enligt SKR:s rekommendationer är 17 531 kronor, vilket är 584,33 kronor per dygn. Och få kommunala familjehem får den summan. Det är stor skillnad, särskilt som de privata bolagen rör sig i upphandlingar och kontrakt som de kommunala familjehemmen inte har tillgång till, trots att den vård de ger faktiskt är exakt densamma. Det som skiljer är bolagens tillgång till till exempel familjebehandling, psykolog och annan expertis, som många familjehem under många års uppdrag och arbete som familjehem också att arbetat upp. De familjehem som

bedöms behöva vara hemma på heltid med särskilt förhöjt arvode får i dagsläget inte lön, utan ett arvode som beviljas tre månader i taget, vilket leder till stor otrygghet för både barn och familjehem, medan de privata företagen har möjlighet att anställa och ge förmåner som tjänstepension, friskvård och extern handledning. Detta måste genomlysas och utredas.

Vårdnadsfrågan är brännande, och också här behöver en genomlysning nationellt göras för att tillförsäkra både barn och familjehem en trygg och stabil vardag.

Vi ser allvarligt på att inte ha blivit ombedda att yttra oss kring den här utredningen, och hoppas att misstaget korrigeras framöver. Vi är Sveriges största organisation för att samla familjehem, och vi har en enorm kunskap om familjehemsvården, om kommunala skillnader, om hur lagstiftningen påverkar familjehemmens vardag, och om vilka förändringar i de olika lagar som styr arbetet som faktiskt skulle ge ett positivt genomslag i längden. Vi kan i vår storlek också hjälpa till att samla in information genom våra familjehem.

Vi hoppas att bjudas in för samarbete kring hur detta förändringsarbete skall fortsätta!

Hälsningar
FaCO

genom Patricia Vallendin, ordförande

2023-05-08

Styrelsen för Familjevårdens Centralorganisation (FaCO)